

HAVONI MUHOFAZA QILISH

To'xtayev Sobirjon Sotvoldiyevich

Asaka Abu Ali ibn Sino nomidagi

jamoat salomatligi texnikumi,

umumtibbiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Havoni muhofaza qilish bugungi kunda global muammolardan biri hisoblanadi. Atmosfera ifloslanishi ekologik muvozanatga salbiy ta'sir ko'rsatib, inson salomatligi, o'simlik va hayvonot dunyosiga zarar yetkazadi. Ushbu maqolada havoning ifloslanish sabablari, uning oqibatları va oldini olish choralari haqida so'z yuritiladi. Xususan, sanoat chiqindilari, avtomobil gazlari va boshqa zararlı moddalarning havoga ta'siri tahlil qilinib, ekologik toza texnologiyalar, yashil hududlarni kengaytirish va qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish kabi muhim choralar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: atmosfera ifloslanishi, ekologiya, chiqindilar, avtomobil gazlari, sanoat chiqindilari, yashil hududlar, qayta tiklanadigan energiya, barqaror rivojlanish.

Atmosfera yer sharining havo qobig'i bo'lib, biosferada hayot mavjudligini ta'minlovchi asosiy manbalardan biridir. Atmosfera barcha jonzotlarni zararlı kosmik nurlardan himoya qilib turadi, sayyora yuzasidagi issiqlikni saqlaydi. Agar havo qobig'i bo'lmaganida yer yuzasida kunduzi harorat +100 C va kechqurun-100 C harorat kuzatilgan bo'lar edi. Atmosferaning yuqori chegarasi taxminan 2000 km balandlikdan o'tadi, atmosfera bir necha qatlamlardan iborat bo'lib. Uning asosiy massasi 10-16 km balandlikkacha bo'lgan quyi troposfera qismida joylashgan, ob - havo va iqlim ko'p jihatdan atmosferadagi jarayonlar bilan bog'liq. Begona qo'shimchalari bo'lmagan atmosfera havosi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat; azot- 78.1%, kislorod 20.9%, argon va boshqa inert gazlar 0.95%, karbonat angidrid 0.03

% . Boshqa gazlarning miqdori nisbatan kam. Bundan tashqari havoda doim 3-4 % suv bug‘lari. Chang zarralari bo‘ladi. Atmosferadagi har bir gaz o‘ziga xos fizik va kimyoviy xususiyatlarga egadir.

Atmosferadagi uzoq vaqtdan beri asosiy gazlarning nisbatan doimiy miqdorlari mavjud bo‘lib, so‘ngi yillarda inson ta‘sirining kuchayishi natijasida gazlar balansining o‘zgarishi kuzatilmoqda. Atmosferadagi gazlar doimiy miqdori o‘zgarishi sayyoramiz uchun salbiy oqibatlarga olib kelishi aniqlangan. Oxirgi yillarda atmosferaga o‘nlab mlrd tonna karbonat angidrid gazining chiqishi natijasida sayyoramizning o‘rtacha harorati 0,5 c oshgaligi aniqlangan. «parnik effekti» natijasida yer yuzi o‘rtacha haroratining o‘zgarishi og‘ir ekologik oqibatlarga olib kelishi bashorat qilinadi. Har yili yer yuzasida yonish jarayonlariga qo‘shimcha o‘n mlrd tonnadan ortiq kislorod sarflanadi. Biosferada kislorodni tiklovchi manbalar-yashil o‘simliklar maydonining tez qisqarib borayotganligini hisobga olsak, kelajakda kislorodning kamayishi muommosi yuzaga kelishi shubhasizdir.

Havoning ifloslanishi — atmosferada odamlar va boshqa tirik mavjudotlar sog‘lig‘iga hamda iqlimga zarar yetkazuvchi moddalarning mavjudligi sababli kelib chiqqan ifloslanish. Gazlar (shu jumladan ammiak, karbon monoksit, oltingugurt dioksidi, azot oksidi, metan, karbonat angidrid va xlorftorokarbonlar, qattiq zarralar (organik va anorganik) va biologik molekulalar kabi havoni ifloslantiruvchi moddalarning har xil turlari mavjud. Havoning ifloslanishi odamlarni kasalliklarga yo‘liqtirishi, ularda allergiyalarni paydo qilishi va hatto o‘limga olib kelishi mumkin; u hayvonlar va oziq-ovqat ekinlari kabi boshqa tirik organizmlarga hamda tabiiy muhitga (masalan, iqlim o‘zgarishi, ozon qatlamining yemirilishi yoki yashash muhitining buzilishi) yoki atrof-muhitga (masalan, kislotali yomg‘ir orqali) zarar yetkazishi mumkin. Atmosferaning ifloslanishiga inson faoliyati ham, tabiat hodisalari ham sabab bo‘la oladi.

Havoni muhofaza qilish bugungi kunda insoniyat oldidagi eng dolzarb masalalardan biridir. Atmosfera ifloslanishi ekologik muvozanatga putur yetkazib,

inson salomatligiga, tirik organizmlarga va global iqlim o'zgarishiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ushbu maqolada havoning ifloslanish sabablari, oqibatlari va uni muhofaza qilishning samarali usullari haqida so'z yuritamiz.

Havoning ifloslanishiga quyidagi omillar sabab bo'ladi:

1. Sanoat chiqindilari – zavod va fabrikalar tomonidan chiqariladigan zararli gazlar, chang va kimyoviy moddalarning havoga tarqalishi.
2. Transport vositalari – avtomobil gazlari azot oksidlari, uglerod oksidi va boshqa zararli moddalar orqali atmosferani ifloslantiradi.
3. Energetika sektori – ko'mir, neft va gaz kabi yoqilg'ilarning yonishi natijasida karbonat angidrid va boshqa zararli gazlar ajralib chiqadi.
4. Qishloq xo'jaligi – o'g'itlar, pestitsidlar va hayvonlardan ajraladigan metan gazlari havoni ifloslantiradi.
5. Maishiy chiqindilar – plastik, kimyoviy moddalar va boshqa chiqindilarning yoqilishi natijasida havoga zaharli gazlar chiqadi.

Havoning ifloslanishi quyidagi salbiy oqibatlarga olib keladi:

Inson salomatligiga zarar – nafas yo'llari kasalliklari, allergiya, yurak-qon tomir kasalliklari va hatto saraton xavfini oshiradi.

Ekotizimlarga ta'sir – o'simliklar va hayvonot dunyosining yashash sharoitlari yomonlashadi.

Iqlim o'zgarishi – atmosferaga chiqarilgan issiqxona gazlari global isish jarayonini tezlashtiradi.

Kislotali yomg'irlar – havodagi sulfat va nitrat birikmalari yog'ingarchilik bilan birlashib, tuproq va suv resurslariga zarar yetkazadi.

Havoni muhofaza qilish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

1. Ekologik toza texnologiyalarni joriy etish – sanoatda filtrlar, gaz tozalash qurilmalari va chiqindisiz ishlab chiqarish usullaridan foydalanish.

2. Yashil hududlarni kengaytirish – daraxt ekish va yashil zonalarni ko‘paytirish orqali karbonat angidrid miqdorini kamaytirish.

3. Transport vositalarini modernizatsiya qilish – elektrotransportni rivojlantirish, jamoat transportidan keng foydalanish va avtomobil gazlarining chiqarilishini kamaytirish.

4. Qayta tiklanadigan energiya manbalariga o‘tish – quyosh, shamol va gidroenergetikani rivojlantirish orqali fosil yoqilg‘ilardan foydalanishni kamaytirish.

5. Aholi ongini oshirish – ekologik ta’lim va targ‘ibot tadbirlarini tashkil etish.

Xulosa qilib aytganda, havoni muhofaza qilish – insoniyat kelajagi uchun muhim vazifadir. Buning uchun sanoat, transport va energetika sohalarida zamonaviy ekologik texnologiyalarni joriy etish, yashil hududlarni kengaytirish va barqaror rivojlanish tamoyillariga rioya qilish zarur. Har bir inson atrof-muhitni himoya qilishga hissa qo‘sha oladi, chunki toza havo – sog‘lom hayot garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023

2. Ekologiya huquqi. To'xtashev H. 2022

3. Atmosfera. Spravochnik. -L.: Gidrometeoizdat, 1991. – 512 s.